

TARTALOM

	Oldal
Előszó	1
I. I. Ferdinánd török-politikája a mohácsi vész után	3
II. Az első konstantinápolyi követjárás.	12
III. Béketörekvések az 1529-i háború idején	24
IV. Jurisics és Lamberg követjárása (1531.)	30
V. A Habsburgok ellenségeinek békeellenes akciói	38
VI. Tárgyalások a szófival és a keleti keresztényekkel	50
VII. Tárgyalások az 1532-i háború idején	55
VIII. Az 1533-i béke	67
IX. Gritti beavatkozása	74
X. Koron ügye	81
XI. Érintkezés a perzsa háború idején	83
XII. Új bonyodalmak	86
XIII. Tárgyalások az 1541/43-i háború idején	91
XIV. Az 1545-i fegyverszünet	94
XV. Veltwyck tevékenysége a béke érdekében	101
XVI. Az 1547-i béke	106

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR.

XIV. KÖTET. — 13. SZÁM.

A német zsidóság megadóztatása III. Frigyes koronázása alkalmából

IRTA

ÁLDÁSY ANTAL

R. TAG.

— Felolvasta a II. osztály 1931 június 15-én tartott ülésén. —

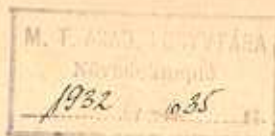
BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1932.

A német zsidóság megadóztatása III. Frigyes koronázása alkalmából.

Két régebbi tanulmányomban a németországi zsidók megadóztatásáról értekeztem Zsigmond és Albert koronázása alkalmából. Említettem akkor, hogy a Zsigmond idejében 1434-ben történt megadóztatás nem volt azonos a zsidóság által régebben a német király trónraléptekor fizetett aurum coronariummal. Az 1434. évi megadóztatás a császárkoronázással kapcsolatban történt, egészen új dolog volt, tervét Weinsbergi Konrád, a birodalmi főkamarászmester dolgozta ki és hajtotta végre, aki az 1438. évi, Albert alatti megadóztatást is keresztül vitte, kapcsolatban Albertnek német uralkodóvá történt megválasztásával. Az Albert alatti megadóztatás ép úgy, mint az 1434-i, Zsigmond idejébéli, vagy adónak volt kontemplálva, melynek kulcsát a harmadpfennig képezte volna. Ettől Weinsbergi Konrád később, a német zsidósággal folytatott tárgyalások folyamán eltért és az 1434. évi megadóztatás eredményét — 41.838 frt. 13 cseh garast — véve alapul, 40.000 frtot ítérvő átalányösszegben állapodott meg a német zsidókkal. Vajjon ez az 1438. évi, Albertnek német királlyá választása alkalmából történt megadóztatás az egyedüli lett volna Albert idejében, azt nem tudjuk megmondani. Valószínű, hogy ha Albert életben marad és a császári koronát elnyeri, a német zsidókra egy újabb megadóztatás nehezedett volna, erről már Weinsbergi Konrád gondoskodott volna.

Weinsbergi Konrádnak a mindkét ízbeni megadóztatásra vonatkozó okleveles hagyatéka reánk maradt és annak alapján azokról eléggé világos képet alkothatunk magunknak, ha mindjárt egyes részletkérdésekről nem vagyunk teljesen

tájékoztatva. Kedvezőtlenebb a helyzet a III. Frigyes idejébeli megadóztatásra nézve, melyről oly terjedelmes anyag, mint az első kettőre, nem áll rendelkezésünkre. Ennek oka az, hogy a III. Frigyes idejébeli megadóztatást nem Weinsbergi Konrád hajtotta végre.

Hogy mi okozta Weinsbergi Konrád kikapcsolását ez alkalommal a zsidók megadóztatásából, azt nem tudjuk. Van olyan nézet, mely azt tartja, hogy a mellőzés személyes motívumokra vezetendő vissza, arra az ellentétre, mely Frigyes szász választó, a király sógora és Weinsbergi Konrád között fennállott. Weinsbergi Konrád veje Erich szász-lauenburgi herceg volt, akinek érdekében apósa, György passauai püspök-kancellár által egy oklevelet állíttatott ki 1422-ben, mely szerint Zsigmond Erich herceget a szász választófejedelmi méltósággal felruházza. Az oklevél hamisított, 1414 december 13-i kelettel van kiállítva, de Zsigmondnak 1426 augusztus 14-i okleveléből tudjuk,¹ hogy az oklevél 1422-ben hamisított. Zsigmond 1414 december 13-án tényleg állított ki egy oklevelet Erich herceg részére, amelyben Erich hercegnek megerősíti jogait és kiváltságait, azonban az oklevélben sem Szászországról, sem a választófejedelmi méltóságról, sem a birodalmi főmarsalli hivatal átruházásáról nem tétetik említés.² A hamisítás célja volt a szász-lauenburgi ágnek, melyből Erich herceg származott, a választói jogot biztosítani.³ Albertnek 1438. évi választásánál ezt a jogot Frigyes szász herceg követelte magának Zsigmond 1426 augusztus 14-i kiváltságlevele alapján Erich herceg testvére, Bernát herceg ellenében. A választófejedelmek határozata alapján 1438-ban Frigyes herceg gyakorolta a szász választói jogot. A választófejedelmek akkor kimondták, hogy ez az eset Bernát lauenburgi herceg, Erich testvére esetleges jogigényének nem pre-judikálhat. A döntés, hogy kit illet meg a szász választói jog gyakorlása, a királynak tartatott fenn, azonban Albertet kora halála megakadályozta abban, hogy e kérdést eldöntse. Ami-

¹ Altmann Reg. Imp. 6711. sz.

² U. ott, 1335. sz.

³ A hamisított oklevél regestája. U. ott, 1356. sz.

dön aztán Albert halála után új választásra került a sor, a mainzi érsek, mint a választási eljárás vezetője, ismét Frigyes szász herceget hívta meg a választásra, ami ellen Bernát herceg, ép úgy mint azt 1438-ban tette, óvást emelt 1440 januárjában, magának követelte a választói jog gyakorlását, semmisnek jelentve ki minden választást, mely az ő közreműködése nélkül eszközöltetik.¹

Weinsbergi Konrád tehát, akár ezen személyes ok miatt, akár más ok miatt a zsidóadóztatásból ez alkalommal ki volt kapcsolva. Hogy volt-e valaki és kicsoda megbizva az egész adóügy vezetésével, azt nem tudjuk. Allítólag Ungnad János lovag kamarásmester volt megbizva a zsidókkal tárgyalásokkal, de ez csak pusztá feltevés, pozitív adataink erre nincsenek.²

Hogy a zsidók megadóztatásának terve most újból felmerült, ez összefüggésben van III. Frigyes aacheni koronázásával, mely rendkívül nagy költségekkel járt. Frigyes koronázásáról részletes tájékoztatással birunk. Különösen értékes az a névtelen szerzőtől származó utinapló, melyet J. Seemüller tett közzé, amely Frigyes útját Aachenbe 1442 február 3-tól kezdve napról-napra feljegyzi.³ Frigyes nagyszámu kíséretének, magának az aacheni koronázásnak költségei fedezésére vették kombinációba újból a zsidók megadóztatását, melynek első nyomaira az 1442 májustól augusztusig tartott frankfurti birodalmi gyűlésen akadunk. Frigyes ekkor Nürnbergben tartózkodott és ez alkalommal került szóba a koronázási költségek fedezésének kérdése és ezzel kapcsolatban a zsidó adó is.

Az egész adóakció 1442 nyarán indult meg. Az a nézet, mely szerint a birodalmi zsidóságot generaliter hívták meg tárgyalások céljából, még pedig július 8-ra Frankfurtba, alighanem téves.⁴ A reánk maradt okleveles anyag a szász, thüringiai és meissenai területek, valamint Mühlhausen városa

¹ L. mindezekről részletesen R. T. A. XV. köt. 116—117. oldal.

² U. ott, XVI. kötet, 266. lap, 1. jegyzet.

³ MJög. XVII. köt., 584—665. l.

⁴ R. T. A. XVI. köt., 266. lap, 4. jegyzet.

zsidóira vonatkozik, akik július-augusztus havára Frankfurtba, illetőleg a király tartózkodási helyére hivattak meg. Azonkívül meghivattak a frankfurti és nürnbergi zsidók is.

A koronázási adó Zsigmond és Albert idejében vagyoadó volt, a kulcs a harmadpfennig, tehát az adó a vagyon $\frac{1}{3}$ részét tette ki. Ugyanezt a kulcsot alkalmazták Frigyes idejében is, amint ez az oklevelekből kitűnik.

Leggyorsabban a frankfurti és nürnbergi zsidókkal jött létre a megegyezés. A frankfurti zsidókkal már július 12-ike előtt egyeztek meg. Hogy mennyit fizettek a frankfurti zsidók ez alkalommal, azt, sajnos, nem tudjuk. 1434-ben a frankfurtiak által fizetett összeg 400 frt. volt.¹ Az 1438. évi Nached-féle adóbecslés Frankfurtot 1000 frtra becsülte, Weinsbergi Konrad pedig 600 frtra és ebben az összegben, mely átalányösszeg volt, a frankfurtiakkal 1439 augusztusában meg is egyezett.² Valószínűleg az 1442. évi adó is ugyanennyit tehetett ki, 400 vagy 600 frtot. A megegyezés után Frigyes július 12-én egy oklevelet állított ki, melyben a frankfurti zsidókat öt esztendőre felmenti minden újabb, rendkívüli megadóztatás alól, kivéve, ha ezen idő alatt a császári koronát elnyerné.³ Ebből látjuk, hogy Zsigmond példáját követve, a koronázási adót a császárkoronázás után is fizetendőnek tekintették.

Hasonlóképen megtörtént a megegyezés július folyamán a nürnbergi zsidókkal is. Ezek 1434-ben 4000 frtot, 1438-ban ugyanannyit fizettek, míg a Nached-féle adóbecslés az általuk fizetendő összeget 10.000 frtra teszi. 1442-ben a tárgyalások Nürnberggel már május havában indultak meg. A május havára összehívott frankfurti birodalmi gyűlésre a város megbizottak gyanánt Holzschuh Károlyt és Volkmar Bertalant küldte ki, akik útközben megkezdték a tárgyalásokat a király megbizottaival, Pflieger Sylvester chiemseei püspökkel és Ungnad János királyi kamarásmesterrel. E tár-

¹ L. Zsigmond császár koronázása és a német zsidóság megadóztatása, Budapest, 1916. évi értekezésemet a 44—46. lapján.

² L. A német zsidóság koronázási adója Albert idejében című értekezésemet a gr. Klebelsberg Emlékkönyvben a 280. lapon.

³ R. T. A. XVI. kötet, 289. sz.

gyalások a nürnbergi zsidóságot érdeklő bizonyos ügyeken kívül a fizetendő adóra is vonatkoztak. Róluk a városi megbizottaknak május 28-i levele ad felvilágosítást. A királyi megbizottak az 1438-i Nached-féle adó kivételre támaszkodva, a nürnbergi zsidóktól 10.000 frtot követeltek. A városi megbizottak erre azt felelték, hogy a zsidókkal folytatott megbeszélés értelmében ezt az összeget a nürnbergi zsidóság nem képes megfizetni. Ebből következtethetjük, hogy a király részéről Nürnberg már talán május havában nyert értesítést a fizetendő adó nagyságára nézve. A királyi megbizottak erre azzal a javaslattal álltak elő, hogy fizesse le a város ezt az összeget a zsidók helyett és vesse ki és hajtsa be aztán rajtuk ezt az összeget, ahogy tudja. A városi követek tartózkodó álláspontot foglaltak el és ez, ügylátszik, élesebb ellentétet támasztott köztük és a királyi megbizottak között. A városi követek említett levelükben azon aggályuknak adtak kifejezést, hogy a bekívánt összeg mérséklését aligha fogják keresztülvihetni és hogy el kell készülniök a legrosszabbra, vagyis, hogy a 10.000 frtot meg kell fizetniök.¹ A nürnbergi zsidóság egy megbizottja időközben Frankfurtba utazott és az ottani zsidóközséggel megbeszélést folytatott az őket közösen érdeklő ügyben. Visszatérve Nürnbergbe, beszámolt az eredményről a hitközségnek, mely megkereste a városi tanácsot, utasítaná a birodalmi gyűlésen jelenlevő megbizottait, hogy huzzák el a tárgyalásokat a koronázás megtörténteig, hogy a zsidóknak ez által mód nyujtassék kevesebb károsodással jutni ki ez ügyből. A tanács tényleg küldött is ily értelmű utasítást megbizottainak, de lelkükre kötötte, hogy úgy járjanak el e kérdésben, hogy a város ne vonja magára a király neheztelését.² A továbbiakról, sajnos, szintén nem vagyunk tájékoztatva, csak azt tudjuk, hogy a nürnbergi zsidók az adót megfizették, mert Frigyes július 26-i kelettel kiállított oklevelével a város zsidó kiváltságait megerősítette és a nürnbergi zsidókat ép úgy, mint a frankfurtiakat, öt évre felmentette minden újabb rendkívüli adózás alól, kivéve

¹ R. T. A. XVI. köt., 233. szám, 1. §.

² U. ott, 606. oldal, 2. jegyzet.

ha ez idő alatt a császári koronát elnyerné.¹ A mentesség természetesen nem szólt a rendes zsidó adóra, mely ekkor részben Schlick Gáspár birodalmi kancellárnak volt elzalogosítva, még 1434 óta.²

A frankfurti birodalmi gyűlés augusztus közepén véget ért és ezzel a zsidó adózás ügye is újabb stádiumba lépett. Az adózás ez alkalommal is általános visszatetszéssel találkozott. Már az 1438. évi megadóztatásnál is küzdeni kellett az ellenkezéssel és ez most, amidőn az akció kevésbé érelyes kezekre volt bízva, mint Weinsbergi Konrádéira, még jobban megnyilatkozott. A birodalmi gyűlés szétoszlása után a hivatalos körök az adóakciót decentralizálták, de ez a decentralizáció, amint látszik, nem vált általánosan ismertté. Erre mutat Ottó rajnai választó, bajor hercegnek augusztus 30-án Frankfurthoz intézett levele, melyben tudakozódik az iránt, hogy kit hagyott hátra a király, mint megbízottat Frankfurtban a zsidókkal tárgyalás vitelére.³ A városi tanács szeptember 1-én felelt Ottó választónak, tudatván vele, hogy ez irányú kérdezősködése eredménytelen maradt, mert nem tudnak semmit arról, hogy a király ily megbízottat — keresztényt vagy zsidót — Frankfurtban hátrahagyott volna.⁴ Ez természetes is volt, mert időközben — augusztus közepén — már megtörtént a decentralizáció, mely a birodalmat a zsidó adózás tekintetében adóközretekre osztotta fel, mindegyik élére egy vagy több megbízottat nevezve ki.

Hogy hány ilyen körzet volt, azt nem tudjuk biztosan. Az oklevelekből következtethetjük, hogy két ilyen körzet létesült. Az egyik magában foglalta Szászországot, Thüringiát, Meissent, Brandenburgot, Anhaltot, Schwarzburgot, Neunburgot, Merseburg, Magdeburg, Halle, Querfurt, Halberstadt, Quedlinburg, Erfurt, Nordhausen, Mühlhausen, Aschersleben városokat és a mansfeldi, stolbergi és beichlingeni grófságokat. Erre a körzetre Frigyes augusztus 18-án Felsegger

¹ U. ott, 290. szám.

² U. ott, 666. lap, 1. jegyzet.

³ U. ott, 297. szám.

⁴ U. ott, 298. szám.

Lénárt lovagot, Herwart Henriket, valamint sógorát, Frigyes szász herceget nevezte ki mint megbízottakat, hogy az ottani zsidókkal a tárgyalásokat lefolytassák. A másik körzet magában foglalta a mainzi, elsassburgi, speyeri és wormszi egyházi területeket és a badeni örgróf területeit, hová, mint adóbeszedőket Frigyes 1443 június közepén Riederer Ulrik jogtudort és Vaist Jakobot küldte ki, akik már előbb is ki voltak küldve egyéb, előttünk közelebből nem ismert területekre.¹

Ez utóbbiak működéséről közelebbi adataink nincsenek. Ellenben az előbb említettek területéről vannak bizonyos adataink, melyek főleg Mühlhausen városára vonatkoznak. Természetes, hogy Frigyes szász választó, a király sógora személyesen nem járt el megbízásában, hanem maga helyett Pfllegg Henriket és Maltitz Jánost küldte ki.²

Frigyes király még 1442 július 26-án intézett egy rendeletet a halberstadti püspök területén lakozó zsidókhöz, amelyben felszólította őket, hogy a levél keltétől számított öt hét alatt jelenjenek meg — különben büntetés terhe alatt — a királyi udvarban, hogy ott a királyi megbízottakkal a koronázási adó összege tekintetében megegyezésre jussanak.³ Ennek a felhívásnak nem volt eredménye. Az augusztus 18-i királyi oklevéllel alakított adóközretekben Halberstadt is szerepel. A körzet adóbiztosai Felsegger Lénárt, Pflugg Henrik, Maltitz János és Herwart Henrik 1442 november 22-én kelt levelükben felhívják Halberstadt város tanácsát, utasítsa a városi zsidókat, hogy november 26-án Halleben jelenjenek meg, hogy a koronázási adó nagyságában megállapodjanak. Úgylátszik ez a tanácskozás eredménnyel végződött, mert december 1-én Frigyes szász választó tanácsnokát, Lohe Wedekind lovagot és az említett Herwart Henriket megbízta, hogy a halberstadti zsidóktól a koronázási adót szedjék be.⁴

Az 1442. évi adóakcióról a legtöbb adatunk Mühlhausen

¹ U. ott, 318. szám.

² Említve Mühlhausen tanácsának október 1-én kelt levelében, u. ott, 299. szám

³ U. ott, 291. szám.

⁴ U. ott, 310. szám.

városára vonatkozólag maradt reánk, melyet a megadóztatás körül tanusított magatartása a birodalommal komoly konfliktusba kevert. Azonkívül Erfurt városára van néhány adatunk, valamint elszórt adatok egyes városokra.

Mühlhausen városához Frigyes király, mint látszik, még júliusban intézett felhívást, gondoskodjék arról, hogy a városi zsidók Frankfurtban megjelenjenek, hogy vele vagy megbizottjával a koronázási adó összegében megállapodjanak. A város e felszólításra augusztus 24 vagy 25-én válaszolt. Válaszában kifejtette, hogy az utóbbi években tetemes károsodást szenvedett a szomszédai által a városi szabadalmak és kiváltságok ellen intézett támadások következtében. Ezek elhárítása a várost tetemes adósságba kergette, melynek törlesztésére az uralkodók a városnak minden bevételét átengedték, különösen a zsidóktól eredő bevételeket oly módon, hogy ezekre a jövőben sem a birodalom, sem más valaki jogigényt nem támaszthat. Ezt a kiváltságot nemrégiben maga Frigyes is megerősítette, akit tehát a város arra kért, hogy e megerősítést tekintetbe véve, a mühlhauseni zsidók megadóztatásától álljon el. Kérelmét a város még azzal is igyekezett alátámasztani, hogy az utóbbi években két ízben szenvedett tüzkárt, valamint hadi vereségek is érték, ami mind erősen csökkentette a város teherviselő képességét.¹ A város tehát elutasítólag viselkedett a királyi kívánalmakkal szemben. Amidőn az adókörzeti beosztás megtörtént, Pflugg Henrik, Felsegger Lénárt, Maltitz János és Herwart Henrik a mühlhauseni zsidókat ép úgy, mint másokat, Arnstadtba hívták meg tanácskozásra, felszólítva egyuttal Mühlhausen városát, hogy a zsidók megjelenéséről gondoskodjék. A város október 1-én felelt nevezetteknek és utalva az előbb említett kiváltságmegerősítésre, kérte őket, hogy a zsidókat továbbra ne háborgassák.² A város azonban ezuttal pórul járt. A királyi és választói megbizottak október 19-én Arnstadtban kelt oklevelükkel a mühlhauseni zsidókat — kik között névleg megemlítik Losir Ábrahámot, Zeadachot, Náthánt, Gans

¹ U. ott, 296. szám.

² U. ott, 299. szám.

Ábrahámot, Leblang Gottschalkot, Dávidot, Meyert és Mózeszt — miután a római királynak és a birodalomnak velök szemben fennálló jogait és igényeit respektálni nem hajlandók, birodalmi átokkal sújtják mindaddig, amíg kötelezettségeiknek eleget nem tesznek.¹

Frigyes szász választó ezzel egyidőben maga is felszólította a várost, hogy a zsidókat a koronázási adó fizetésére kényszerítse. A város vele szemben is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a mühlhauseni zsidók felett, a fennálló kiváltságok és szabadalmak értelmében, egyedül a városnak van joga rendelkezni, senki másnak. Ezért a választót is kérte, ne engedje, hogy a város e kiváltsága és jogában sérelmet szenvedjen.² A választó november 12-én kelt válaszában azt a tanácsot adta a városnak, hogy a zsidóság egyezzen ki békésen a királyi megbizottakkal, mert ellenkező esetben, a királynak ez irányban adott felhatalmazása alapján, kénytelen lesz a város polgárai és zsidói ellen fellépni. Időközben Frigyes király maga is újból felszólította a várost, hogy a zsidókat kötelezettségeik teljesítésére szorítsa. A városnak november 12-én kelt válasza lényegében megegyezik az augusztus 24—25-i válasszal, újból is a megerősített kiváltságokra hivatkozással okadatoíva meg magatartását.³

A város ezzel nem érte be. Követeket küldött Frigyes királyhoz, Alden-Molhusen Márton és Kleinschmid Jakab városi káplánokat, akiknek útján a királlyal tárgyalásokat kívánt megindítani.⁴ Egyuttal érintkezésbe lépett több várossal, hogy azok segítségével a küldöttek működésének nagyobb nyomatékot adjon. Megkereste Frankfurtot, utasítsa a királyi udvarban tartózkodó megbizottait, hogy a mühlhausenieket tanácsukkal és közbenjárásukkal támogassák. Ugyanily értelemben irt a város Konstancnak is és amint látszik, az említett megbizottak Erfurttal is érintkezésbe léptek, támogatását kérve. Erfurt azonban nem hajlott kérésükre. Ügylátszik a

¹ U. ott, 300. szám.

² U. ott, 299. szám.

³ U. ott, 304. szám.

⁴ Megbízólevelük u. ott, 304. szám.

nevezett káplánokkal egyidejűleg jelent meg Erfurtban Isinhart János mühlhauseni városi főírnok, aki november 16-án Kappel Hermann közjegyző előtt a mühlhauseni zsidók felett kimondott birodalmi átok ellen formális appellációt jelentett be a királyhoz, a pápához, IV. Eugenhez, a baseli, illetőleg a jövőendő zsinathoz.¹ Erre az appellációra, valamint a mühlhauseni megbízottak által hátrahagyott iratokra vonatkozik Erfurtnak december 4-én Mühlhausenhez intézett levele, melyben tudatja vele, hogy jogtudósok és jogban jártasak véleményét kérte ki ez ügyben, melynek alapján azt tanácsolja Mühlhausennek, hogy igyekezzen az ügyet békésen elintézni. A jogi vélemény alapján ugyanis kétségtelen, hogy a város nem fog célt érni, pervesztes lesz és esetleg maga is birodalmi átok alá kerül, melynek feloldása csak súlyos pénzáldozatok árán lesz lehetséges. Erfurt tehát a békés meg egyezést tanácsolta. Együttal értesítette az egész ügyről Nordhausen városát azzal a kéréssel, hogy írjon ő is Mühlhausennek és intse azt óvatosságra.²

Mühlhausen azonban egyelőre nem adta be derekát. Frigyes szász választónak előbb említett, november 12-i levelére a város november 20-án válaszolt, amelyben nemcsak a város kiváltságaira hivatkozott, hanem kijelentette, hogy Frigyesről, mint örgrófjától, kivel a város szövetségben áll, érdekeinek megóvását elvárja. Kijelenti azonban, hogy hajlandó, ha másképp nem lehet, az ügyet bírói döntés alá bocsátani.³ Együttal tovább folytatta pártfogók megnyerésére irányuló törekvéseit. Újból megkereste Erfurt városát, járna közbe a választónál, hogy az a város és a zsidók ellen kiállításba helyezett erélyes rendszabályoktól tartózkodjék.⁴ Megkereste a mainzi érseket is és tőle ajánlólevelet kért a királyhoz küldött megbízottai részére, kérve, hogy az érsek a levélben foglaljon állást a város kiváltságai mellett.⁵ Időközben Frigyes választó beváltotta fenyegetését és megtorló

¹ Az appellációról szóló közjegyzői okirat, u. ott, 305. szám.

² Mind e levelek kivonatai u. ott, 678. lap, 1. jegyzetben.

³ U. ott, 306. szám.

⁴ U. ott, 681. lap, 1. jegyzet.

⁵ U. ott, 307. szám.

lépéseket tett a mühlhauseni zsidók ellen, utasítva hivatalos közegeit, hogy azok ellen lépjenek fel. Ennek hallatára Mühlhausen újból Erfurthoz fordult, kérve, hogy emelje fel szavát Frigyes választónál, hogy a zsidók molesztálását szüntesse be.¹

A mühlhauseni megbízottak ez alatt megérkeztek Frigyes király udvarába. Ottani tartózkodásukról, jobban mondva az általuk képviselt ügy menetéről, csak annyit tudunk, hogy december közepén a város még mindig hír nélkül volt, hogy ügye miképpen áll. Ez indította a várost arra, hogy december 17-én Frigyes királyhoz forduljon és megkérje, hogy a követei által időközben kétségkívül már előterjesztett ügyben döntsön.² Ugyanaznap irt a város követeinek is, kiktől információt kért, hogy miképpen áll az ügy. Arra az esetre, ha a követek működése eddig eredménytelen volt és úgy látnák, hogy nem fognak célt érni, a város utasítja őket, hogy a levél vívőjével együtt térjenek haza. Ha azonban valamelyes ígéretet kaptak volna, úgy hogy tartózkodásuk meghosszabbítása szükségessé válik, tudassák azt a várossal, hogy minő módon remélik az ügyet elintézhetni és hogy ez mennyi időt fog igénybevenni. Ezt a város azért is tudni kívánta, mert a szász választó nem szűnt meg a városra nyomást gyakorolni, úgy hogy a városnak hova-tovább határozni kellett követendő magatartása felett.³

A mühlhauseni kérdés egészen 1443 május haváig húzódott el. Hogy a tárgyalások a király, a város, a választó és a királyi és választói megbízottak között miképp folytak le és alakultak, arról sajnos részletesebben nem vagyunk tájékozottak. Csak azt tudjuk, hogy a tárgyalásokban mint közvetítő Erfurt városa is részt vett, mely úgy látszik 1443 januárjától kezdett nagyobb nyomatékkal a megegyezés körül dolgozni.⁴ 1443 elején létrejött a megegyezés, melyben a város beadta derekát. A megegyezés értelmében a koronázási

¹ U. ott, 309. szám.

² U. ott, 311. sz.

³ U. ott, 684. lap, 5. jegyzet.

⁴ Ezt következethetjük Mühlhausennek január 30-án Erfurthoz intézett leveléből, melyben megköszöni és kéri továbbra is közbenjárását. Regestája u. ott, 685. l., 1. jegyzet.

adó 600 frtban állapított meg. Azonkívül a város köteleztetett, hogy Vilmos szász hercegnek, Frigyes választófejedelem testvérének egy bizonyos, közelebből nem ismert összeget fizessen. Hogy ez minek fejében volt fizetendő, nem tudjuk. A fizetést Vilmos herceg március 8-ra kívánta Weimarban teljesíteni, de Mühlhausen február 24-i levelében közölte Erfurttal, hogy ennek nem tud eleget tenni, hanem csak husvétra (április 21) lesz abban a helyzetben, hogy az összeget lefizethesse. Kérte tehát Erfurtot, hogy ezt a halasztást Vilmos hercegnél eszközölje ki. Arra az esetre, ha a herceg ragaszkodnék az eredeti határidőhöz, Mühlhausen arra kérte Erfurtot, hogy előlegezze neki ezt az összeget, melyet husvét után vissza fog neki fizetni.¹

A megegyezés létrejötte után egy időre, április 4 és 8-a között Mühlhausen kérdést intézett Erfurthoz, vajlon a mühlhauseni zsidók, minthogy a megegyezés már létrejött, a thüringiai részekben foglalkozásukat akadálytalanul üzhetik-e?² Erfurt válaszában szövegét nem ismerjük, de Mühlhausennek április 12-i leveléből látjuk, hogy a válasz nem volt teljesen megnyugtató. Erfurt válaszát a város közölte a zsidó hitközséggel, mely miután a birodalmi átok visszavétele még nem történt meg, nem látta teljesen megnyugtatónak a helyzetet mindaddig, amíg az ellenük kiadott rendelkezések nincsenek hatályon kívül helyezve. Ezért Mühlhausen Erfurtot újabb megnyugtató hírek végett megkereste.³

A mühlhauseni zsidók koronázási adója 600 frtban állapított meg. Ezt az összeget az erfurti tanács útján fizették le, amely azt, mint látszik, előlegezte. A lefizetést Frigyes választó május 28-án kelt levelével nyugtázta az erfurti tanácsnak.⁴ A fizetés teljesítése után természetesen a zsidók felett kimondott birodalmi átok visszavétele is megtörtént, amit május 28-a körül a királyi és választói megbizottak eszközöltek.⁵

¹ U. ott, 313. sz.

² U. ott, 315. sz.

³ A levél regestája u. ott, 686. lap, 2. jegyzet.

⁴ U. ott, 316. sz.

⁵ U. ott, 317. sz.

Mühlhausen érdekében, mint láttuk, Erfurt városa járt közben. Erfurt is azok közé tartozott, akikkel a megegyezés az adóközvetek létesítése után jött létre. Frigyes augusztus 18-án Halberstadttal együtt Erfurttal is tudatta, hogy a vele való tárgyalással Felsecker Lénárt lovagot és Herwart Henriket bízta meg.¹ A tárgyalások Erfurttal hosszabb ideig elhúzódtak. Hogy mi okozta ezt, nem tudjuk, de valószínű, hogy a fizetendő összeg nagysága körül merültek fel nehézségek. Az erfurti zsidóság 1434-ben 3000 frtot fizetett koronázási adó fejében, 1438-ban Weinsbergi Konrád ugyanennyire taksálta őket, míg a Nached-féle jegyzék 6000 frtot tüntet fel mint tőlük várható adót. Az 1442-i akció az utóbbi összeget vette alapul. A november havában létrejött megállapodás értelmében az adót 5800 frtban állapították meg, amihez járult 200 frt a királyi kamarásmester részére. Ezt a 6000 frtnyi összeget az erfurtiak két részletben fizették le, november 11-én és december 25-én. A lefizetés megtörténtéről Frigyes választó 1443 február 4-én állította ki nyugtázó levelét.² Ebből az összegből Margitnak, Frigyes választó feleségének, Frigyes király nővérének 710 frt járt, melyet a herceg február 28-án nyugtázott.³

Bizonyos nehézségek merültek fel a magdeburgi zsidókkal is, akik, mint látszik, a koronázási adó lefizetését ép úgy, mint Mühlhausen, megtagadták. Hogy a magdeburgiakkal miként alakult a helyzet, azt nem tudjuk. Abból a körülményből, hogy Frigyes király 1443 október 14-én Frigyes brandenburgi örgrófot, a birodalmi főkamarást felhatalmazta, hogy az adó lefizetésének megtagadása miatt a birodalmi átokkal sújtott magdeburgi zsidók ellen fellépjen, következtethetjük, hogy a tárgyalások velök is hosszú ideig elhúzódtak és eredményre nem vezettek.⁴ Ugyanigy állt a helyzet Lübeck, Braunschweig és Lüneburggal szemben. Ezek is megtagadták az adó lefizetését, mire ugyancsak október 14-én

¹ U. ott, 294. sz.

² U. ott, 312. sz.

³ U. ott, 315. sz.

⁴ U. ott, 319. sz.

Frigyes király tudatta velök, hogy Frigyes brandenburgi örgrófot felhatalmazta, hogy zsidáik ellen lépjen fel megtorló intézkedésekkel.¹ Abból a körülményből azonban, hogy mindezek az oklevelek nem az illető városok, hanem a szász választói levéltár anyagában maradtak reánk, azt következtethetjük, hogy az illető városok az utolsó pillanatban, nehogy az uralkodóval összetűzésbe kerüljenek, beadták derekukat és az adót beszolgáltatták. Hogy ez az egyes, említett városoknál mennyit tett ki, nem is sejtjük. A négy város közül Lübeck és Lüneburg az 1434. és 1438. évi adózásról készült lajstromokban nem szerepelnek. Braunschweig 1438-ban Nachedem által 100 frtra volt becsülve és ugyanennyit tüntet fel Weinsbergi Konrádnak ez évi jegyzéke is. Magdeburgot Nachedem 200 frtra becsülte. Weinsbergi Konrád 1434-ben 800 frtban egyezett meg velök és az 1438-i jegyzékbe ugyanazzal az összeggel vette fel őket.

Az adóakció egészen 1446-ig húzódott el. Az 1444 és 1446 közti évekből csak néhány adat maradt reánk. A regensburgi zsidók 1434-ben 1400 frt fizetésére kötelezték magukat, 1438-ban Nachedem őket 4000 frtra becsülte, Weinsbergi Konrád pedig ismét 1400 frtban egyezett ki velök. Most III. Frigyes idejében a regensburgi zsidók 5000 frt. fizetésére kötelezték magukat, mely összeget három részletben ígérték törleszteni, 2000—2000 frtot szeptember 8-án és 29-én, 1000 frtot pedig a következő Szt. Márk napján, április 25-én. Hogy mely évben jött létre a megegyezés, azt nem tudjuk, alkalmasint 1443-ban, de a fizetés csak 1444-ben történt meg. A fizetés teljesítését Nürnberg vállalta magára, amely Frigyes királynak 1444 szeptember 8-i nyugtája szerint a két első részletet egy összegben ezen a napon lefizette.² A hátralékos összegre — 1000 frtra — nézve, Frigyes néhány nappal később, szeptember 13-án utasította a nürnbergi városi

¹ U. ott, 320. sz.

² Chmel, *Regesta chronologica diplomatica Friderici Wien*, 1838. az 1726. sz. alatt. Wiener, *Regesten zur Geschichte der Juden in Deutschland während des Mittelalters I.* Hannover, 1862, a 81. oldalon, 23. szám alatt.

tanácsot, hogy azt Silvester chiemseei püspök kezébe fizesse le.¹ 1444 szeptember havára jött létre a megegyezés a bambergi, hochheimi és schweinfurti zsidókkal is. Ez év szept. 25-én Frigyes felhatalmazza Sebald Beheimet és Herwart Henriket, hogy a nevezett helyek zsidóival a koronázási adót illetőleg megegyezésre lépjenek.² Sajnos, az oklevél nem mondja meg, hogy e három helyről eredő bevétel mennyi volt. Forchheim sem az 1434, sem az 1438-i adólajstromban nem szerepel, Bamberg városáról szintén nem rendelkezünk adatokkal e két esztendőre. Ellenben tudjuk, hogy a bambergi püspök zsidói 1434-ben 200 frtot, 1438-ban pedig 300 frtot fizettek, szemben a Nachedem-féle jegyzékben szereplő 2000 frttal. Schweinfurt csak az 1434. évi adózásban szerepelt 700 frttal, 1438-ban nem birunk róla adatot.

Hátralékban voltak még 1445-ben egyes birodalmi területek, így többek közt a mainzi, kölni és trieri érsekség területei. A késedelmeskedők ellen Frigyes ez év őszén lépett fel. Október 2-án kelt levelében felhatalmazta öccsét, Albert osztrák herceget, hogy a hátralékosoktól az adót szedje be és nyugtázza, azokat pedig, akik továbbra is vonakodnak fizetni, helyezze birodalmi átok alá és egyuttal szedje be mindenütt, ha ez még nem történt volna meg, a Goldener Opferpfenniget.³

Boenheim bécsujhelyi krónikájából tudjuk, hogy Frigyes azzal a megkereséssel fordult a bécsujhelyi zsidókhöz, hogy neki 6000 frtot folyósítsanak. Hogy mikor történt ez, mely évben, azt nem tudjuk. Chmel Boheimnek ezt az adatát 1446-ra teszi és így nem lehetetlen, hogy ezt az összeget Frigyes a koronázási adó fejében követelte a bécsujhelyiektől.⁴ Ez azonban csak a pusztá feltevés. Megjegyzendő, hogy Bécsujhely sem az 1434-i, sem az 1438-i adólajstromban nem szerepel.

¹ Chmel, 1737. sz. Wiener, 81. oldal, 24. sz.

² Chmel, 1758. sz. Wiener, 81—82. oldal, 25. sz.

³ Chmel, 1863. sz., Wiener, 82. oldal, 28. sz.

⁴ Chmel, 2211. sz., Wiener, 82. oldal, 30. sz.

A frankfurti és nürnbergi zsidók részére kiállított nyugtavelekben Frigyes, mint említettük, felmentette e városok zsidóit öt esztendőre minden rendkívüli adó alól, kivéve, ha ezen idő alatt a császári koronát elnyerné. Frigyes császár koronázása 1452 március 19-én megtörténvén, utána kezdetét vette a császárkoronázási adó kivetése. Ennek első nyomát ez év végéről találjuk, amidőn Frigyes december 16-án kelt levelében a sziléziai zsidók által a császárkoronázás alkalmából fizetendő adót Bolkó sziléziai hercegnek engedte át, felhíva a zsidókat, hogy azt a hercegnek szolgáltatassák be. A zsidó községek, amelyekről az oklevélben szó van, a boroszlói, oppelni, neissei, olseni, grossglogaui, krassini és liegnitzi községek voltak. Ki voltak véve a schweidnitzi és jaweri hercegségek területén lakozó zsidók, kikre a rendelet nem vonatkozott.¹

Ez alkalommal a koronázási adó beszédese körül egészen különös eljárást észlelünk. Frigyes 1453 április 9-én oklevelében közölte Erfurt városával, hogy a rendes zsidó adó beszédését elrendelte — ez alatt a zsidók által fizetett rendes évi adót kell értenünk — és meghagyja a városnak, hogy puhatolja ki úgy az erfurti, mint általában a thüringiai területen lakó zsidók vagyoni viszonyait és tegyen arról neki jelentést, de eszközölje ezt úgy, hogy az a zsidók előtt titokban maradjon.² Ez mindenesetre azért történt, hogy a kivetendő adó nagysága érdekében megfelelő hiteles adatok álljanak rendelkezésre. Az adókulcs ez alkalommal is a harmadpfennig, tehát a vagyon harmadrésze volt, ép úgy mint előzőleg. Frigyesnek oklevelei között, melyek a császárkoronázási adóra vonatkoznak, több hasonló rendelkezés nincsen, azonban minden valószínűség szerint a többi városokhoz is ment hasonló rendelkezés, mert bajos feltenni, hogy ép ezen részekre tettek volna kivételt.

Egyéb iránt a császárkoronázási adóra is csak egyes adatok állnak rendelkezésünkre. Az ulmi zsidók 1453 július 13-án tettek eleget fizetési kötelezettségüknek, ez nap nyug-

¹ Chmel, 2974. sz., Wiener, 82—83. oldal, 32. sz.

² Wiener, 247. oldal, 222. sz.

tázza Frigyes Seligmann ulmi zsidót, fiát Jakabot, vejét Mayrt, valamint Eusim rabbit a teljesített fizetés felől, és kiváltságukat megerősítve mentesíti őket öt évre minden rendkívüli adó alól.¹ A halberstadti zsidók részére hasonló nyugtatványt és mentességet október 11-én állított ki Frigyes.² Mühlhausenben, mellyel, mint láttuk, 1442-ben oly sok baj volt, ez alkalommal maga a város vállalta magára a zsidók helyett a fizetést, miután a zsidók állítólag nem voltak abban a helyzetben, hogy az 1000 frotot kitevő adót lefizessék.³ Frigyes 1454 április 22-én nyugtázza a fizetést és megengedte a városnak, hogy ezt az összeget a zsidókon öt év alatt behajtsa, melynek megtörténtével a város tartozott a császár nyugtázó oklevelét a községnek átadni.⁴ Az adófizetés körül természetesen ez alkalommal is bizonyos nehézségek merültek fel. A bajor részek zsidói Ottó herceg, rajnai választóhoz fordultak közbenjárásért, kérve az adó alól mentességet. Ez a közbenjárás részben eredménnyel is járt. Frigyes 1454 június 4-i oklevelével a bajor herceg területein lakozó zsidóknak, köztük Sabal neumarkti és Seligman freistadti zsidóknak elengedi a reájuk eső vagyonadót.⁵ Nem egy helyen megtagadták, vagy legalább is elhúzták az adó lefizetését, úgy hogy a császárnak ez irányban is intézkedni kellett. 1454 szeptember 13-án általános felhatalmazást adott Cappel Hartungnak, hogy mindazokat a zsidókat, kik az adó lefizetésének még nem tettek eleget, kényszerítse erre, esetleg idézze őket a kanonikai törvényszék elé.⁶ Ennek dacára maradtak még késedelmeskedők, így a regensburgi zsidók, akik még 1456-ban sem tettek eleget kötelezettségüknek. Ez kitűnik Frigyesnek december 1-i okleveléből, mellyel Cappel Hartungot utasítja, hogy Regensburg városánál járjon el az adót le nem fizetett zsidók ellen, míg más oldalról tudjuk, hogy Frigyes 1456-ban a regensburgi zsidókat és rabbijukat

¹ Wiener, 83. oldal, 34. sz.

² Chmel, 3262. sz., Wiener, 84. oldal, 39. sz.

³ Chmel, 3179. sz., Wiener, 83. oldal, 36. sz.

⁴ Chmel, 3206. sz.

⁵ Chmel, 3242. sz., Wiener, 84. oldal, 37. sz.

a birodalmi átokkal fenyegette meg az adó le nem fizetése miatt.¹

A Zsigmond és Albert korabeli adóztatások eredményeivel szemben az 1442 és 1452-i adóakciók, mint ebből látjuk, kedvezőtlen eredménnyel zárultak le. Ezt kétségkívül az a körülmény okozta, hogy e két akció keresztülvitele Weinsbergi Konrádnál kevésbé erélyes egyének kezére volt bízva.

¹ Wiener, 84. oldal, 43. sz.